***

Не було і на усій слободі дурнішого, як Пархім Шеревертень. А й слобода не мала була! Опріч що по неділям зіходилися баби з слободи та з ближчих хуторів і приносили на продаж і масличко, і сметанку, і яєчок, і буханців, і солі товченої, і усякого такого товару; а то ще двічі на год були і ярмарки у тій слободі: одна об теплому Олексію, а друга об перших Парасках. І чого то на тих ярмарках не було? Аж з самого города приїжджав крамар з залізними гвіздочками: кому, знаєте, треба чоботи підбити. Та бував і купець з хорошим товаром; з хвигами, та родзинками, і з синім камінцем. А вже циганів, оттих коноводів, мошенників, що обдурюють народ, так і не розминешся! Обманув, украв, обміняв личко на ремінець та й дальш…

Так через такі ярмарки се вже не слобода звалася, а містечко. і скільки там не було народу, що там жили і на ярмарки наїжджали, не було дурнішого, як я кажу, Пархіма Шеревертня.

Еге! Дурний собі, та таки оженився, знайшов собі жінку. Пожалуй, багатенький то був, а через таку благодать дівчата не дуже дивляться, чи хороший, чи поганий, чи розумний, чи придуркуватий: аби в кишені повно було. Ось і тут такечки. Тільки задумав женитися наш Пархім, якраз і вискочила за нього дівка бойка; сама й посватала себе за нього, сама і весіллям орудувала, і як хотіла, так і вправилась.

Вона була попереду наньмичкою у городі, по купцям, так знала усякі порядки і світу повидала. А якось то навернулася у свою слободу, бачить, що Пархім, зоставшись після батька сам собі господар, не зна нічого і не вміє кінців ні у чому звести, а худобини до гаспида! Вона і підлізла до нього з своїми теревенями… а завтра вже і рушники подавала, а у неділеньку і весілля відбули!

Люди дивувалися: "Чи не навіжена сяя Настуся (так її звали), що йде притьмом за дурня, за Пархіма Шеревертня?" А вона собі й байдуже. "Нехай, — каже, — що хочуть, говорять, а я своє робитиму!"

Та й прийнялася ж добре! Усе поприбирала до своїх рук. Мужикові — коли дасть коли добре пообідати, то то йому і празник, а не те, так частісінько, окроме сухого хліба, через цілісінький день нічого не побачить. Одежа на ньому абияка, сорочка розхристана, чоботи порвані, а частіш і зовсім босий, пика невмита, борода неголена… і таки зразу можна було бачити, що він є.

Сама ж — так ну! Виряджена, неначе міщанка. Свекрушині і плахти, і очіпки, і намиста одвічають поусякдень! Ласо їсть, на м'якому спить, і така виходилася, що молодиця хоч куди! А зубата була! Вже не заїдайся з нею ніхто!

Тільки зачепи її, так разом як залящить, затріщить, загомонить, перекоренить і батька, і матір, і увесь рід, і таких прикладок поприклада, що й не додумаєшся, відкіля вона усього набралася? І вже її нізащо не переговориш. Як вода, бува, греблю прорвавши, і біжить, і шумить, і реве, і клекоче, так і Настуся, як з ким зчепиться. Вже пак не дурно стільки прожила у городі!

Швидко стали знати її і проїжджающі. І купець, і панич, і крамар, і ремесний, і школяр, як тільки їдуть через слободу, то вже неодмінно і заїдуть до Настусі. І хоч би як ще зарані було, що можна було б верстов з десяток уїхати — ні, і не кажи: зостануться ночувати, хоч як. Та уміла ж усіх привабити до себе! Купцеві зараз чайничок настановить, а усе мала у себе; простому народу доброго борщу з салом постановить; паничеві молошної каші подасть. Старенькі пани не заїжджали до неї, зараз скаже: "Не приньмаю нікого". Та так участує усіх, що довго згадують Настусю.

А мужикові її, Пархіму, то не було добра, а як заїдуть постояльці, так йому зовсім халепа! Знай жінка посила його по усій слободі: біжи туди, достань того, принеси те. Набігається, лебедаха, утомиться, засапається, дума ніччю відпочити. Так куди ж! Жінка протурить його до постояльцевих коней: "І сіна підкладай, і дивись, щоб безпрестанно їли, і щоб хто коней не вкрав, калавур і не виходь від них; а у хату і не думай забиратись, не смій і носа показати". То Пархім, було, і слуха жінки: ходить коло постояльцевих коней і тільки чує, як у хаті чарки бряжчать, миски цокотять і хазяйка з постояльцями щебече, та не у лайку і не у спор; в них усе йде до ладу. А Пархім ходить та голодний дрижаки їсть по холодній зорі, не маючи у віщо і одягтись... Терпів таки багато, сердега, від такої жінки. Як діла нема дома, піде, було, блукати по селу. Вже й знали усі, що він терпить дома від жінки. Хто, було, закличе, нагодує його, хто й додому паляничку або грудку каші дасть... І Пархім, де, було, вздрить, що люди чого небудь зійшлися, то і він тутечка. Слуха собі готового, а вже свого не питай. Наслухався, скільки йому треба, і пішов. І то з нього.

Сидячи раз з людьми біля волосного правленій, слухав дечого багато, і про те далі стали розказувати, як жінки своїх мужиків обдурюють. А що найпуще, як почне жінка вередувати, забажаючи або нового очіпка, або яловичини чи усякої ласощі, або часом грошей забажа. І стогне вона, і недужа, і не знать що говорить, і буцім що їй преставляється, і мужика гонить з очей, і лає його на усі заставки. І таку волю через вередовання озьме, що бідному мужикові і підступити до неї не можна. Ходить сердешний по сіням, руки ломить та вбивається за бідною жінкою! Тут вже й знахурка поспіла. І що то, чого не робить, чого не діє: і підкурює, і шепче, і вмива, і злизує — нічого не легша! Мужик аж до ніг до знахурки принада та просить:

— Тітусю, ослобони жінку від біди! Цілий год матір'ю зватиму; що хоч заплачу, тільки порятуй її!

— Але! Вже б я не рада їй помогти! — каже знахурка. — Так що ж, коли дано, та ще й уміючи. Се, чоловіче, дала твоїй жінці удова, що, може, і ти її знаєш…

— Та як же? Знаю, знаю. Ще вона і дівкою була, так, було…

— Та так же, так. Се вона хоче звести твою жінку, щоб опісля самій за тебе вийти.

— А щоб вона не діждала! Я вже лучче озьму Хвенну, ось що за Терешком Бульбахом, коли овдовіє, а її не хочу.

— Та, бач, не знаю, чим і ослобонити твою жінку!

— Та вже чим хоч, а тільки зведи її: я кошту не пожалію; бо як вмре, так самий похорон більш буде коштувати, чим лік.

— Так хіба ось що зробимо: купи лишень їй кав'яру солоного та булочку, нехай вона поїсть. А як після сього захочеться їй пити, так ти їй купи осьмуху пива; нехай п'є, скільки хоче. А далі вже, щоб не гірко було після пива, так купи їй медяничків, родзинків, чорнослив. Нехай наїдається добре, поки аж спотіє. Та тогді вже будемо прислухатися, чого вона з немощі забажа, та швидше їй і купиш, щоб лихо прогнати. Сердега мужик усього того накупить; наїсться жінка, нап'ється та й почне кричати:

— Ой, пробі! Очіпка хочу! Очіпка по вишневій землі з зеленими розводами!… Пробі! такого хочу, як і на дячисі!…

— Та купуй, Охріме, купуй мерщій! Бач, чого лихоманка забажала? Поставляй їй усе, а то щоб до вечора не вмерла.

Побіг Охрім, купив, подає жінці... Тут лихоманка, як побачить очіпок, та так стрясне болящу, що насилу улежить: а далі й почне стогнати та охати і ледве каже:

— Коли б ще мені... тепер... та п'ять кіп... то я б ї устала!...

Тут жінка стогне та бажа, а тут знахурка нападається, щоб давав мерщій, щоб лихоманка, гроші побачивши, зовсім відійшла від неї. Нічого Охрімові робити! Виньма з кишені гроші, лічить п'ять кіп, та усе ж то новими п'ятаками, кладе біля жінки... Жінка, стогнучи, бере без ліку. Загарбала усі, і вже і устала, і пішла поратись, і сюди і туди... і ще до вечора разів тричі з мужиком полаялась.

Оттакі то вередливі жінки у бідних, сердешних, простих людей! Добре панам жити, що в них жінки і не сміють, і не зуміють так вередувати. У них жінки перед мужиками як по струночці ходять і против мужикової волі ні у чім нічичирк!

Про таке жіноче вередування слухав наш Пархім та й узяв собі на розум, та, йдучи додому, і каже сам собі: "Не я ж буду, щоб я не зробив по своєму! Вистачай, жінко, кат бив би твою матір! вистачай усе!..."

Як прийшов додому, зараз і почав стогнати на усю хату і пробирається, щоб то злізти на піч.

— А якого гаспида ти там стогнеш? — пита його Настуся, дивуючись, що її дурень та осміляється без спросу лізти на піч.

— Але! Гаспида!... Коли ж я недуж!... І у груди коле, і в бік штрика, і у спину шпига, і на поперек не піднімуся...

— Та що се тобі сталося?

— Але, що!... Не знаєш?... Вередую.

— Що?… Що таке?…

— Вередую, кажу тобі. Хіба не знаєш вередування? Се ваша жіноча натура на мене напала.

— Ось я тобі дам! Ще й він вередувати! Устань, кажу тобі! Коли тебе напала жіноча натура, то я озьму мужичу натуру та тут тебе так відвередую, що ти й гадки не матимеш!

— Я таки й то гадки не маю, та лежу собі, та усе вередую собі.

— От щоб тебе з твоїми вигадками! І сміх і лихо з дурнем! Скажи ж мені на милость, чого таки ти вередуєш?

— Так. Вередую та й вередую. Ласощів хочу! Ой, хочу ласощів!… І поти усе вередуватиму, аж поки купиш ласощів.

— А рожна не хоч? А трясці та болячки?

— Не хочу сього нічого. Мені дай ласощів, то я й перестану вередувати. А не даси, то я і вмру, справді вмру.

— Та пропадай, вража личино! Коли б вже й давно щез!

— Так не пропаду бо, поки не довередуюсь до свого! Ой, вередую! Ой лишечко, ласощів хочу!…

— Та яких тобі ласощів? Зділай милость, не кричи: сусіди почують, ще більш сміятимуться, скажуть, що ти зовсім здурів.

— Та й кричатиму, і одурію, і вмру тобі, поки ласощів не купиш.

— Та яких же? Кажи мерщій! Запхну тобі пельку, щоб не кричав.

— І родзинків купи, і рогозу купи, і горохвяничків… і кав'яру… і пасльону… і усього ласого…

— Бач, чого наверeдував! Себто я покинула усе та пішла по ярмарку усього йому куповати! А дзуски не хочеш?

— Я і дзуски, і трясці твоєї не хочу; мені купи тих ласощів, що я, вередуючи, хочу.

— Захотілося гирі проти ночі кісничка. Отеє так і побіжу, як ген купці з'їжджають на двір. Геть, кажу тобі, з печі! Вбирайся з хати. Не знаєш, що при чужих людях тобі не можна тут бути!

— Знаю я, голубочко, усе! Ти думаєш, я нічого не знаю? Ні, я усе знаю. Тим то і почав вередувати, що я дещо знаю. От бач, і не устану, і не піду з хати, хоч тут що приїжджі робитимуть. Не устану та й не устану. Бач, вередую, поки даси ласощів. А там ще й грошей забажаю.

— Та на вже, цур тобі, й грошей, тільки втікай швидше з хати. — І дала йому три шаги, знаючи, що він ліків не зна.

— Мені треба сім кіп… — Одначе узяв гроші, перекидував їх у руці, перекидував, далі устає і каже: "Ну, так і є! — Ухопив мерщій шапку та навтікача з хати; і пішов, сміючись та думаючи собі: "Оттак ти жінку провчи! Тями тиметь мене довго!"

Пішов же наш Пархім по ярмарку і не журиться ні об чім. Гроші є, тепер дума, чого б тільки накупити. От і дума: "Свити в мене катма! Не знаю, чи синього сукна узяти, чи хоч і сірого, та тільки доброго, мильного? та вибиратиму довженну та широку… Або ось і чоботи в мене роти пороззявляли, їсти просять: так, може, чоботи лучче? І правда, шкапові куплю, з довгими халявами, з підковами, а дьоготь так щоб і тік!… Цур дурня тобі, пане Пархіме (се уже сам собі, каже), та масла грудка на прикуску. Чи не дурний же ти справді? На якого гаспида ти

будеш тратитись? Одежу і чоботи нехай тобі жінка постачить, а ти сі гроші, що вивередував єси, проласуй на чім хочеш, чого душа забажа! Отся річ до діла. Так і зроблю. Накуплю усього, що побачу, та й наїмся, щоб аж з душі перло!... Чого б же то накупити?... Е, ген сластьони: подавай їх сюди!..." От і підійшов до сластьонниці... Що за гарно дивляться на голодного Пархіма!... І так і шкварчать у олійці...

— Подавай сластьона! — гукнув Пархім на жінку, що їх тут прягла.

— А на скільки тобі треба? — питається вона.

— Подавай усі, — аж кричить вже Пархім, узявшись у боки.

— Та тут, дядюшка, як увесь товар озьмеш, так його буде на шість золотих.

— Увесь, увесь беру, на гроші, — та й тиче їй один шаг.

— Та що се ти мені даєш? Се на сміх, чи що? Ти давай більш, давай усі, сорок алтин.

— Як же я дам усі? Отеє я наїмся, так і пити захочеться. Так отеє другий на збитень, а се ще піду до москаля та родзинків накуплю...

— Так ти, бачу, такий? Геть же від лавки, не мішай людям в мене товар розбирати. Сих грошей трохи: або давай усі, або геть собі!...

Пішов, сердега, дальш, чуприну чухаючи, і каже собі: "Урагова баба скупа! Та дарма! Я й стовпців наїмся".

Підійшов до москаля з стовпцями. Так що ж бо? Дає москаль за його гроші тільки три стовпця...

— Цур і йому! Який дорогий! Не вмру без них, знайду ще чого смачнішого…

І пішов по базару витришків їсти. І що то: що вздрить, те й купив би. Та не дума одно двоє купити, ні, давай усе! А грошей катма! Тільки три шаги і є!

Ходив наш Пархім, ходив по базару, вибирав, прицінявся: усе дорого, не по його грошах… Вже він і гречаники, і горохвяники, і млинці, і буханці, і пиріжки торгував, кидався і на мочені кислиці, і на калені горіхи, і на медяники… Так урагові люди потрошку дають за його гроші. Що йому з одного або з трьох: йому давай усе, багато накладай йому, так так! Ходив він, ходив, аж остило. Бачить, жінка продає якісь корінці, і усяк, хто йде, то й купує тих корінців, і вже кучка невелика зостається.

— Отже, щоб не впустити товару! — сказав Пархім, і підбіг до жінки, і пита: "А скільки тобі, молодице, за твій товар?"

— А покажи лишень, скільки в тебе грошей? — спиталася молодиця.

Пархім вийняв свою суму на долоню і брязка перед молодицею.

— Добре, дядюшка, беріть увесь товар. Кете гроші сюди.

— Увесь? — пита Пархім і сам собі не вірить.

— Та увесь, увесь. Треба було вам денежку здачі дати, та пороздавала. Нехай за вас подам на бідність.

Зібралась молодиця і покрилась дальше, щоб купець не роздумав та не прикинув би їй товару.

А Пархім так зрадів, що нічого не бачить і не чує. Видимо невидимо накупив ласощів... Забира у полу — не влізе, позапихував за пазуху і вже останні насилу зібгав та у жмені забрав, а сам усе приговорює "Не кидай, Пархіме, нічого; не зоставляй, забирай усе: ти за сі ласощі гроші платив. А ти, бісова жінко, не діждеш, щоб я тобі і лизнути дав! Ні, сам поїм усе". От і вибрав собі місце на горбику. Зняв свиту, розіслав, поскладував свій товар, позасукував рукава і сідаючи каже:

— Ось тепер, Пархіме Уласовичу, поснідаєш собі добре! їж уволю, ніхто тобі не поміша... Усе до останнього поїм, та так обрепаюсь, що, може, через силу і додому дійду...

Та з сим словом схопив корінець, та — кусь!... Жує, сердега!... Тут жує, а тут у ніс так і шпига, і сльози з очей так і біжать... Жує, жує — і не проковтне. Далі утер сльози, став віддихати, бо дух йому захвачує, і каже:

— Бач, як за пресучою жінкою давно вже не ласував, так ось ласощі і у горло не йдуть.

Та вп'ять стане їсти, то по три, то по чотири корінця вже пхає в рот, так що ж бо? Ні жувати, ні ковтати не можна, не йде у горло. Се бо був хрін! Де ж його можна їсти? Лихо нашому Пархімові! Вже скільки він не потрощив корінців, а кучка ні трошки не позначилась. Вже аж не зміг сидіти, приліг і за живіт береться... Відпочине від почине та вп'ять за хрін, і чуб йому мокрий, і пику аж роздуло, губи порепались, а він силкується їсти...

— Та й до біса ж я накупив сих ласощів, — казав, стогнучи та сльози втираючи, Пархім. — Але їм, їм — і кінця не видно. А сльози так і заливають!... Аж очі рогом лізуть!... Ох, лишечко!... Бачили чортові очі, що купували, їжте ж!...

От з такого то Пархімового снідання пішла меж людей і приговорка.